

Και ἔλεγε ὁ Ἀλέξης ἀποφθεγματικὰ πῶς πάντα, ὅσο ὑπάρχει ἀνθρώπινη, θὰ γεννιοῦνται καὶ «ἄρχοντες» καὶ «ἀρχόμενοι»: ὅσο γιὰ τὶς δικαιοσύνης καὶ τὶς ἰσότητες εἶναι οὐτοπίες καὶ ὄνειρα, που εὐτυχῶς δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ καταργήσουν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κάθε ἀτόμου νὰ γίνεται καλλίτερο ἢ διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ πλήθη. Ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στὶς τάξεις, που προκαλεῖται καὶ ἀπὸ οἰκονομικὰς καὶ ἀπὸ ἄλλες αἰτίαι, ὑπάρχει καὶ σ' ὅλες τὶς κοινωνίας καὶ σ' ὅλους τοὺς καιροὺς, ὅταν ὅμως ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτὸς γίνεται πόλεμος ἐμφύλιος, δὲν εἶναι καλὸ σημάδι γιὰ τὴν κοινωνίαν, ὅπου φανερώνεται. Κάθε πάλιν δὲ σημαίνει καὶ πρόοδο, ὅπως θαρρεῖ ὁ νέος μὲ τὸ φυλλάδιον. Ἡ πάλιν ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὰς τάξεις, ὅταν γίνεται ἄγρια, προσηγύει τὴ διάλυση τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς κοινωνίας, ὅπου συμβαίνει. Ἡ ἐξέλιξις, ὅπως εἶναι κάποτε προοδευτικὴ, μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ὑποχωρητικὴ ἢ πισωδρομικὴ. Κάθε πάλιν δὲ φέρνει καὶ προοδευτικὴ ἐξέλιξις, ὅπως καὶ κάθε ἰσορροπία ἀπὸ δύναμεις κοινωνικὰς δὲ σημαίνει καὶ στάσις στὸν πολιτισμὸν. Τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικὰ περπατοῦν παράλληλα μὲ τὰ ἀντιστρατιωτικὰ καὶ μὲ τὰ κοσμοπολιτικὰ ἰδανικὰ, που πᾶν νὰ χαντακώσουν τὰ σημερινὰ κράτη καὶ νὰ σμιέξουν τὰ τυρινὰ ἔθνη. Τοῦτο ὅμως δὲν πάει νὰ πῆ πως θὰ πάθουν νὰ ξαναγίνωνται κράτη καὶ ἔθνη. Μπορεῖ τὰ ἰδανικὰ αὐτὰ νὰ προετοιμάζουν τὴ δημιουργίαν ἄλλης λογῆς κρατῶν, πρὸ μεγάλων, πρὸ δυνατῶν, μὰ θὰ εἶναι τάχα τὰ κράτη αὐτὰ, τὰ νέα, καλλίτερα γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου ἢ θὰ καταστήσουν τυραννικώτερα ἀπὸ κάθε ἀπολυταρχίαν, ἰσοπεδώνοντας τὰ ἄτομα ὅσα δὲν κυβερνοῦν; Δὲ φοβᾶται ὁ Ἀλέξης τὰ νέα ἰδανικὰ, που πλάθονται, κάθε τόσο στὴν ἀνθρώπινη, μπορεῖ μάλιστα νὰ μὴν εἶναι κιόλα καὶ τόσο νέα τὰ ἰδανικὰ αὐτὰ, ἀφοῦ σὲ κάθε ἐποχὴ ὠριμάσματος ἐνὸς πολιτισμοῦ ξεπροβάλλουν πάντα τὰ ἴδια ἰεπάνω κάτω. Μὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἄλλα τὰ ἀντικρῦζει σὺν πολιτικῶν που εἶναι, τὰ περιμένει ἀτάραχα γιὰ νὰ τὰ ἐκμεταλλευτῆ γιὰ τοὺς δικούς του τοὺς σκοπούς, που τυχαίνει νὰ εἶναι πολιτικοί. Ἄν καταστήσῃ ποτὲ γενικὸς ὁ σοσιαλισμὸς, ὁ Ἀλέξης καὶ οἱ ὅμοιοί του θὰ εἶναι ἀπὸ κείνους, που θὰ ὀργανώσουν καὶ θὰ κυβερνήσουν τὸ κράτος τὸ δεσποτικώτατον, που θὰ τὸν συστηματοποιήσῃ καὶ θὰ τὸν ἐπιβάλλῃ καὶ σὲ ὅσους ἀντιπρόκεινται. Ἦταν πάντα ἕτοιμος νὰ δεχτῆ κάθε πολιτικὴ μεταρρυθμί-

ση, που τυχαίνει νά είναι σέ κάθε περίσταση ἀναγκαία γιά νά προστατευτοῦν καλλίτερα τὰ συμφέροντα κάθε κοινωνικῆς τάξης, μὰ δέν μπορούσε νά παραδεχτῆ γι' αὐτό καί σάν ἀπόλυτη ἀξία τήν ιδεολογία, πού κάθε τάξη μιᾶς κοινωνίας πλάθει γιά νά παρουσιάση στόν κόσμο, μέ τήν ὠραιότερη μορφή τους, τὰ κοινότερά της συμφέροντα.

Ἡ ἀντιλογία τοῦ Ἀλέξη γιά τὸ φυλλάδιο δικαιολογοῦνταν ἀρκετά, ἐπειδὴ ὁ νέος πρὶν τὸ ἔγραφε ἦταν δλοφάγερα σκλαβωμένος σ' ἓνα σύστημα στενὸ, ἀποκλειστικὸ καί δλότελα ὀρθολογικὸ, ἐνῶ φαντάζονταν πως ἦταν ἐλεύτερο καί νεωτεριστικὸ μυαλὸ—ἐπειδὴ σύγχυζε παραλογώτατα τὸν κοινωνισμό μέ τήν κοινωνιολογία—ἐπειδὴ, ἀπὸ ἀγνοία τῆς ἱστορίας, ἔφερνε οἰκονομολογικὲς καί ἄλλες ἀναλογίες ἀναμεταξὺ σέ πολὺ διαφορετικὰ ἔθνη—ἐπειδὴ ξεμονάχιαζε τὴν Ἑλλάδα καί τὴν ἐξέταζε χῶρια, ἄσχετα καί ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἔθνος ὀλάκερο, σὰ νά ἦταν ἀνύπαρχτη κοινωνία—καί τέλος ἐπειδὴ γύρευε νά ἀποδείξη πως ἔ ν α πρᾶμα μεγάλο δημιούργησε ὁ νεώτερος δυτικὸς πολιτισμὸς καί μόνο ἔ ν α πρᾶμα θὰ σῶση τὸ ξεμοναχιασμένον ἑλλαδικὸ κράτος, ὁ σοσιαλισμὸς. "Ἦθελε νά σηκῶση πόλεμο ἀνάμεσο στίς τάξεις στήν Ἑλλάδα γιά καλὸ, τάχα, τοῦ τόπου. Γύρω οἱ γειτονικοὶ λαοὶ ἐπιβουλεύονται καί τὴν ὑπαρξή της ἀκόμα καί ὁ γερμανομαθημένος νέος συμβούλευε νά κομματιαστῆ σέ ἐχθρικά στρατόπεδα, που νά καταγίνωνται μέ ἐμφύλιους σπαραγμούς! Πολλὰ τὰ ἔτη του! "Ἐπειτα πῶς γίνεται νά ἀρχίσῃ τέτοιο ἀλληλοφάγωμα στήν Ἑλλάδα, που δέν ἔχει ἐργάτες χωρὶς σπίτι καί περιβόλι; Οἱ ὄροι τῆς ζωῆς τοῦ ἐργατικοῦ στῆ Ρωμοσύνη δέν εἶναι ἀνάλογα μέ τῶν δυτικῶν κρατῶν. Ποιὸς ὁ λόγος νά τοὺς συγκρίνη κανεὶς; Γιατί νά παίρῃ ἓνα σύστημα ξένο καί νά τὸ καθίζη αὐτοῦσιο στήν ἑλλαδικὴ κοινωνία; Οὔτε τὴν ἴδια ἱστορία ἔχει μέ τὸν ξένο ἐκεῖνο λαό, που χρησίμεψε τοῦ νέου γιά μοντέλο, οὔτε τοὺς ἴδιους ὄρους ζωῆς οὔτε τίς ἴδιες ἀνάγκες οὔτε τὸν ἴδιο χαρακτήρα. Λέει πως οἱ οἰκονομικὲς αἰτίες φέρνουν σ' ὄλα τὰ ἔθνη τὰ ἴδια ἀποτελέσματα, μὰ καί τοῦτο δέν εἶναι βέβαιον· ἄλλως τε δέν παρουσιάζονται οἱ ἴδιες σ' ὄλα τὰ ἔθνη οἰκονομικὲς αἰτίες. Κ' ἔπειτα τὸ νά κοιτάζῃ κανένας μόνο τίς οἰκονομικὲς αἰτίες, παραβλέποντας ὄλες τίς ἄλλες τόσο, που νά τίς ἔχη γιά ἀνύπαρχτες, καταγτάει στενομυαλιὰ ἀσυγώρητη γι' ἓνα που λέγεται ἐπιστήμονας.

Ἡ ιδιοσυγκρασία τοῦ φοιτητῆ που σπούδαζε στὴ Γερμανία ἦταν, φαίνεται, ἐναντία μὲ τὴν ιδιοσυγκρασία τοῦ Ἀλέξη. Ἡ ἀντιπάθεια τούτου γιὰ τὶς ἰδέες τοῦ ἄλλου δὲν ἦταν ἀποτέλεσμα κριτικῆς ἀνάλυσης τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, παρὰ δλοζώντανος ἀκαριαῖο αἶσθημα. Καὶ τὸ κάτω κάτω, στοχάζονταν ὁ Ἀλέξης, ἂν ὁ σοσιαλιστῆς φοιτητῆς μὲ τὸ νὰ ὑπάρχη εἶναι ἀναγκαῖος, εἶναι ὁμοῦς ἀναγκαῖος καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ὑπάρχει. Καὶ ἀφοῦ ὁ φριχτὰ σύγχρονος αὐτὸς ἐπιστημονικοφανῆς τύπος ἀνθρώπου σπρώχνεται νὰ τὸν πολεμήσῃ, θὰ σηκωθῆ γὰρ τὸν πολεμήσῃ καὶ ὁ Ἀλέξης καὶ ὅποιος νικήσῃ. Ἀντίθετες ἦταν οἱ ιδιοσυγκρασίες τῶν δύο νέων, γιὰτὶ στὴ Γερμανία τέλος πάντων, ποῦ σπούδαζε ὁ φοιτητῆς, δὲ φανερώναται μονάχα μαρξισμός, παρὰ φυτρῶνει κοντὰ σ' αὐτὸν τὴν ὥρα τούτη καὶ συνεπαίρνει ψυχῆς καὶ ὁ γκομπινισμός καὶ ὁ νιτσεισμός. Μὲ τὸ νὰ διαλέξῃ τὸ μαρξισμό πάει νὰ πῆ πως ἡ ιδιοσυγκρασία του ἦταν ἔτοιμη νὰ τὸν δεχτῆ. Εἰδεμὴ ἦταν τάχα τόσο ἀνάγκη νὰ βιαστῆ νὰ διαλέξῃ; Καὶ ἦταν ἄραγε ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ διαλέξῃ; Δὲν ἦταν ἄξιος νὰ κάμῃ δικὴ του φιλοσοφία; Ἔ, τότε καλλίτερα νὰ σῶπαινε, παρὰ νὰ μῆς ξαναμιασσῶ τὸ Μάρξ! Οὔτε καν ἡ ἐπιστήμη δὲν προστάζει κανένα νικωθῆ σ' ἕνα σύστημα, γιὰτὶ ἡ ἀλήθεια δὲ φωλιάζει σὲ κανένα σύστημα δλάκερη, εἴτε οἰκονομολογικὸ εἴτε ἄλλο, παρὰ βρίσκεται παντοῦ περεχυμένη.

Καὶ τοῦ ξύπνησε τὸ φυλλάδιο αὐτό, τὴ βραδιὰ ἐκείνη, ὅλες τὶς δεσποτικὲς του ὀρμές. Αὐτὸς δὲ γυρεύει νὰ κάμῃ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους νὰ τοῦ μιιάζουν, ὅπως πασχίζουν νὰ κάμουν οἱ σοσιαλιστῆς γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, θέλοντας νὰ τοὺς ἰσοπεδώσουν μὲ τὸν ἑαυτὸ τους, γυρεύει μονάχα νὰ νικήσῃ καὶ νὰ τοὺς ὀρίξῃ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰτὶ σιχαίνεται ἢ περιφρονεῖ τὸν ἀνθρώπο. Στὴν ἀνακατωσοῦρα τῶν ἰδεῶν καὶ οὐτοπειῶν, που κυβερνάει τὰ μυαλὰ τῶν συγκαιρινῶν Εὐρωπαϊκῶν, γιὰτὶ τὰ ἔχει μολύνει ἡ Κερά Ἐπιστήμη, που τὴν παρεξηγοῦν τὴν κακομοίρα καὶ τὴν παίρνουν γιὰ θεὰ καὶ τὴν παρανοοῦνε κόλας, ὁ καθένας κατὰ τὴ δύναμή του, τοῦ ἔρχονταν αὐτουνοῦ ἡ λαχτάρια νὰ κλείσῃ καὶ μάτια καὶ ἄφτια καὶ νὰ χυθῆ σὰν ἀνεμὸς μακιασιμένος κατεπάνω στοὺς ἀνθρώπους νὰ τοὺς σαρώσει ἀπὸ τὴ μέση. Δὲν ἀξίζει ὁ ἀνθρώπος παρὰ σὰ δύναμη, που πρέπει νὰ ξεδιπλωθῆ καὶ νὰ χυθῆ καὶ ν' ἀπλωθῆ γιὰ νὰ καθυποτάξῃ ἢ καὶ νὰ

κατασυντρίβη φορές φορές τὸ ἀνθρώπινο τὸ γένος. Λόγια καὶ ιδέες δὲν τῆς χρειάζονται. Βουβή, μουγγή, τυφλή, ἀτρόμητη καὶ ἀβάσταχτη ἄς χυμίζη καὶ ἄς μένη ἀσύνειδη.

Καὶ τότε ἔγραψε ἓνα ἄρθρο μὲ ἐπιγραφή «Τὰ ἔθνη, τὰ κράτη, οἱ κοινωνίες, οἱ τάξεις καὶ ὁ ἓνας» καὶ χτύπησε τὰ ἐπιστημονικοντυμένα ἰδανικά τῶν σκλάβων.

Ἐρωτήθη ὁ Ἀλέξης πόσα ἰδανικά μποροῦν γὰ συνταράξουν τις μεγάλες μάζες τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅλα βέβαια ἔχουν τὴν αἰτιολογία τους στὴν ἰδιοσυγκρασία ἐκείνων που τὰ πλάθουν καὶ ὅλα βέβαια μποροῦν ναυροῦν τὴ δικαιολογία τους καὶ τὸ σκοπὸ τους καὶ ὅλα σίγουρα φανατίζουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνουν ἀποκλειστικούς. Καὶ ὅλα τὰ ἰδανικά δημιουργοῦν κάποια πάλη ἀνάμεσο στοὺς ἀνθρώπους, εἴτε τοὺς πάρης σὰν ἄτομα εἴτε σὰν κοινωνικὲς τάξεις εἴτε σὰν κοινωνίες δλάκερες εἴτε σὰν κράτη καὶ σὰν ἔθνη. Τὸ ἰδανικὸ εἶναι σὰν αἴσθημα δεύτερο, προϋποθέτει ἄλλα αἰσθήματα ὀριέμφυτα καὶ προϋποθέτει καὶ τὴ συνείδηση αὐτῶν τῶν αἰσθημάτων. Λοιπὸν δὲν εἶναι καθάριο αἴσθημα τὸ ἰδανικὸ, εἶναι καὶ στοχασμὸς, εἶναι ἢ συνειδητὴ ἐξάσκηση μιᾶς ὀρμῆς ἢ μιᾶς ἀνάγκης. Καὶ ὁ στοχασμὸς αὐτὸς καταγτάει πάλε ὑποσύνειδος. Ἡ συνείδηση κάνει τὴν ὀρμὴ δυνατώτερη μέσα μας καὶ μᾶς σπρώχνει ὄχι μόνο γὰ τὴν ἔχωμε, μὰ καὶ γὰ τὴν ἐπιβάλλωμε σ' ἄλλους. "Ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ δὲν ἔχουν ἰδανικά, ἐγὼ ὅλοι ἔχουν ὀρμές καὶ κυβερνοῦνται ἀπὸ κάποια ἀνάγκη. Τὸ ἰδανικὸ εἶναι κάτι πλατωνικὸ, ἴσως εἶναι ἢ ἰ δ έ α τοῦ Πλάτωνα. Οἱ δυνατώτεροι ἀνθρωποὶ μποροῦν καὶ κάνουν τις ὀρμές καὶ τις ἀνάγκες τους ἰδανικά, οἱ δυνατώτεροὶ εἴτε στὸ νοῦ εἴτε στὴ θέληση εἴτε καὶ στὰ δυὸ μαζί. Ζοῦν χαμένοι καὶ κυβερνοῦνται ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς οἱ βισπαλαστές, ὑπάλληλοι, ἐργάτες, ὁ λαὸς, οἱ σκλάβοι ὅλοι. Τὸ «ἐθνικὸ ἰδανικὸ» δὲν πάει γὰ πῆ πως τὸ ἔχουν ὅλα τὰ ἄτομα τοῦ ἔθνους, μὰ κάποιοὶ λίγοι, πὺ ἀντιπροσωπεύουν καὶ τοὺς ἄλλους, ὀρίζοντάς τους. Καὶ ἡ ἔγνοια «σοσιαλιστικὸ ἰδανικὸ» δὲν προϋποθέτει πως τὸ ἔχουν ὅλα τὰ ἄτομα μιᾶς τάξης κοινωνικῆς, μὰ κάποιοὶ λίγοι που γίνηκαν σὰ γεῦρα τῶν ἄλλων. Αὐτοὶ οἱ λίγοι, ὅποιο ἰδανικὸ καὶ γὰ ἔπλασαν, βαστοῦν μέσα τους συνειδητὸ ἐκεῖνο πὺ ὁ λαὸς τὸ ἔχει ἀσύνειδο ἢ ὑποσύνειδο, τὴ φιλοπατρία, τὴν παράδοση, τὴ συντηρητικὸτητα, τὰ περασμένα, τις οἰκονομικὲς ἀνάγκ

κες, τις μελλούμενες αλλαγές, τις άρπαχτικές ή τυραννικές όρμες ή τή θανατερή τήν κούραση. Και όλα αυτοί οί λιγοστοί έχουν, κοντά στα άλλα τους ιδανικά, και τὸ ιδανικὸ νὰ ορίζουν ανθρώπους. Αυτό μάλιστα είναι τόσο δυνατὸ μέσα τους, ὥστε τὰ άλλα ιδανικά, πὸν μποροῦν και πλάθουν, τὰ μεταχειρίζονται για μέσα και σαν ὄργανα για νὰ ορίζουν τοὺς ανθρώπους. "Αν ἡ πάλη ἢ ὁ πόλεμος, που φέρνουν τὰ ιδανικά που συναρπάζουν τις μάζες, είναι πάντα αἰτία για πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπειδὴ ἀκονίζει κάθε ἀνθρώπινη ιδιότητα, και κάθε ἀξιοσύνη, δὲν τὸ ξέρει ὁ Ἀλέξης οὔτε παραδέχεται πως τὸ ξέρει κανένας. Ξέρει μονάχα πως ὁ πόλεμος και τὸ πάλαιμα ἀλλάζουν τοὺς ανθρώπους και μετατοπίζουν τήν κοινωνική ισορροπία. Είναι και βέβαιος πως ὁ ἴδιος τὸ ἤθελε νὰ δῆ συνταραγμένη τήν κοιμισμένη λιμνοθάλασσα τῆς Ρωμοσύνης, μὰ συνταραγμένη σύσσωμη σὲ ἐθνικούς ἀγῶνες.

Ὡστόσο τὸν ἔσφιγγε, ὅσο πῆγαινε και περισσότερα, ἡ καθημερινή δουλειά. Ἀγάλι ἀγάλι εἶχε τραβήξει γύρω του ανθρώπους πιότερους, παρ' ὅσους νόμιζε, και κάθε τόσο τὸν ζύγωναν για νὰ τοὺς λέη τί θὰ κάμουν. Ἀνυπομονοῦσε νὰ γυρίση και ὁ σύντροφός του ἀπὸ τήν Ἀθήνα νὰ τὸν βοηθήση. Ἦξερε πως ὁ φίλος του θὰ ἔκανε καλλίτερα ἀπ' αὐτὸν μερικά πράματα, γιατί ἡ μαγική διαταχτική μορφή του εἶχε κάποια ιδιαίτερη ἐπιβολή στοὺς ανθρώπους.

Κάποτε, που πῆγε διασπικὸς στὸ Φανάρι νὰ δῆ ἓνα δεσπότη, ἔμαθε πως μὲ τὸν πατριάρχη στήν ἐκκλησιά ἔκαναν τὸν ἔσπερινό. Ἡ ἀργοπορία τούτη, ἡ ἄθελη, τὸν ἀνάγκασε νὰ νοιώση σαν ψυχρολουσία πως αυτοί οί ἀρχηγοί τοῦ ἔθνους δὲν βιάζονται, γιατί δὲν ἔχουν βαλμένο κανένα σκοπὸ μπροστά τους. Ἴσως, εἶπε μέσα του, και νὰ μὴν εἶναι τόσο διασπικὸς οὔτε και οί σπουδαιότερες πολιτικὲς ἐνέργειες και πόνεσε για τὸ ἔθνος του, για τήν κακομοιριά του, για τις προσβολές που τρώει ἀπὸ τ' άλλα ἔθνη, για τήν ἀναρχία του, και διπλά ἐπιθύμησε τὸ φίλο του για νὰ τοῦ ξεμυστηρευτῆ τὸ παράπονό του.

Οἱ ιδέες τους ἴσως νὰ μὴν ἦταν και πρωτότυπες. Πολλοί ἀνθρώποι ἔχουν ιδέες και τις ἐκφράζουν, κάμποσοι μάλιστα πλάθουν μ' αὐτὲς και ιδανικά. Πολλοί θὰ εἶχαν και τέτοιες και καλλίτερες ιδέες, πιδ μελετημένες, πιδ λεπτολόγες, πιδ σύμφωνες μὲ τὰ τελευ-

ταῖα πορίσματα τῆς τωρινῆς ἐπιστήμης ἢ καὶ τοῦ φιλοσοφημένες ἀ-
κόμην. Κάμποσοι θὰ εἶχαν καὶ τέτοια καὶ ἄλλα ἰδανικά. Μὰ οἱ δυὸ
αὐτοὶ νέοι εἶχαν ἓνα θησαυρὸ μέσα τους, ποὺ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δὲν
τὸν ἔχουν, ὅσα μιλοῦν καὶ ὅσοι γράφουν. Εἶχαν τὴ θέληση, ποὺ τὰ
λόγια τὰ κάνει πράγματα καὶ εἶχαν τὴ δύναμη, ποὺ, μὴ λογαριάζον-
τας ποιά κατάσταση ἰδεῶν καὶ πραγμάτων τὴν περιτριγυρίζει, μετα-
μορφώνει καὶ τις ἰδέες ἀκόμην τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν κατάστα-
σὴ τους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΚΕΤΣΙΔΗΣ

Ἄλλο πολίτευμα

Ἐνῶ ἡ παινόμορφη Πόλη, σὰν πριγκιπάτο τοῦ Μονακό, κυλιοῦ-
ταν στήν ἀμέριμνη καί σάπια ζωή της, οἱ χριστιανοί τῆς Μακεδο-
νίας καί τοῦ Κοσσυφοπεδίου, Ἕλληνες, Βούλγαροι καί Σέρβοι, πά-
λαιδαν ἀναμεταξύ τους καί σφάζονταν καί ἡ Τουργοκρατία δέ δυνό-
τανε νά τοὺς ξεχώριση καί νά τοὺς θάλη σέ τάξη. Ἀνακατώθηκαν
τότε οἱ Εὐρωπαῖοι στέλνοντας στρατιωτικούς δικούς τους γιά νά
διορθώσουν τάχα τήν τούρκικη κακοδιοίκηση, που, στά μάτια τοῦ κό-
σμου, αὐτή φανερώγονταν σὰν ἡ αἰτία τοῦ ἀλληλοφαγώματος τῶν
ἐθνῶν. Ἡ Ὑψηλή Πύλη, γιά νά κάμη φιγούρα στοὺς ξένους, τοὺς
ἔδωσε γιά βοηθοὺς τοὺς καλλίτερούς της ὑπαλλήλους καί στρατιω-
τικούς, τοὺς πιό νέους καί τοὺς πιό πασαλειμμένους μέ εὐρωπαϊκὸ
πολιτισμό. Ἀρχισαν ἀγάλι ἀγάλι τὴ δουλειά τους οἱ ξένοι αὐτοί,
που δὲν ἔνοιωθαν τὸν κοινωνικὸ καί πολιτικὸ ὄργανισμό τῆς Ἀνα-
τολῆς, καί μετὰ χρόνια εἶδαν πως τίποτε δὲν ἔσιαχναν καί πως ἔξα-
κολουθοῦσε πιό πεισματικὰ ἀκόμη ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἐθνῶν. Καί
ἀποφάσισαν νά κάμουν μέ στρατὸ δικό τους κατοχή στή Μακεδονία
καί στὸ Κοσσυφοπέδι. Τὸ ἔνοιωσαν οἱ Τούρκοι καί τὰ ἔχασαν.

Ἀπὸ χρόνια πολλὰ βρισκονταν στήν Εὐρώπη Τούρκοι ἐξόρι-
στοι ἢ καί νέοι σπουδαστές, που εἶχε ξυπνήσει μέσα τους κάποια
συνείδηση ἐθνισμοῦ τούρκικου. Ἀγάπησαν μέ περιπάθεια τοὺς τό-
πους, ποὺ εἶχαν οἱ πρόγονοί τους καταχτήσει καί νοστάλγησαν τὴν
πρωτινή τους, ξεπερασμένη τώρα, κυριαρχία ἐπάνω στοὺς λαοὺς τῆς
Ἀνατολῆς. Καί ἐπειδὴ ἔπρεπε κάπου νά ξεσπάσουν γιά νά δικαιο-

λογήσουν, τὸν τωρινὸ ξεπεσμό τῆς ἐξουσίας τους, ξέσπασαν στὸ σουλτάνο τους, που ἦταν εὐκόλο γὰ τὸν μισοῦν, ἀφοῦ εἶχαν προσωπικοὺς λόγους ἐναντίο του. "Ὅσοι γέοι μποροῦσαν καὶ γύριζαν στὴν Τουρκιά, μόλις ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη σοβαντισμένοι με τὸ δυτικὸ πολιτισμὸ, ἐδίδαχναν μυστικά τοὺς ἄλλους Τούρκους ἢ τοὺς ἐπηρέαζαν μονάχα με τοὺς ξενοφερμένους τρόπους καὶ τὶς νέες ιδέες.

Καὶ ἐπειδὴ στὰ βιλαέτια τῆς Ρούμελης βρίσκονταν συγκεντρωμένοι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, ἐκεῖ ἀγαμεταξὺ τους ξεφύτρωσε ἡ ιδέα νὰ μὴν ἀφήνουν τοὺς χριστιανοὺς αὐτοὶ μονάχοι νὰ ἀγωνίζονται εἴτε γιὰ τὰ ἔθνικά τους ἰδανικά εἴτε γιὰ νὰ καλλιτερέψουν τὴν τύχη τους, παρὰ νὰ ἀνακατωθοῦν καὶ κείνοι· θαρροῦσαν πως θὰ ἔδειχναν ἔτσι τῆς Εὐρώπης ὅτι στὴ Μακεδονία καὶ στὸ Κοσσυφοπέδι δὲ ζοῦν μονάχα "Ἕλληνες, Σέρβοι καὶ Βούλγαροι, μὰ καὶ Τούρκοι, καὶ θὰ ἀπόκλειαν τὴν κατοχὴ τῶν Εὐρωπαίων. "Ἦθελαν κιόλα νὰ ζητήσουν κι αὐτοὶ ἀπὸ τὴν Πύλη καλλίτερη διοίκηση.

Ἀπὸ διάφορες μεριές ἀκούστηκαν τότε σηκιωμοὶ Ἀρβανιτάδων καὶ Τούρκων ἐνάντια στὴν ἀπολυταρχικὴ κυβέρνησι τοῦ Σουλτάνου. Ζήτησαν καὶ τὴ βοήθεια τῶν χριστιανῶν ἀνταρτῶν, που πρόθυμα τοὺς παραστάθηκαν. Ὁνειρεύτηκαν νὰ διοικήσουν πάλι τὸν τόπο τους αὐτοὶ μονάχοι τους, χωρὶς νὰ ἀνακατεύωνται οἱ Εὐρωπαῖοι, μὰ γιὰ νὰ κάμουν καλὴν ἐγτύπωση στὴν Εὐρώπη, δείχνοντας πως εἶναι πολιτισμένοι, ἐγύρεψαν συνταγματικὸ πολίτευμα, ὀνόμασαν τὸν ἑαυτὸ τους Νεότουρκους καὶ ὄλους τοὺς λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας Ὀθωμανοὺς. Ὁ σουλτάνος στὴν ἀρχὴ δὲν ἄκουε τίποτα καὶ πρόσταξε νὰ τοὺς χτυπήσουν, μὰ εἶχαν βάλει στὸ χέρι ὄλο τὸ στρατό, ποὺ ἦταν σὲ κείνα τὰ μέρη καὶ δὲν ἐσκιάζονταν ἀπὸ τὶς φοβέρες καὶ τὶς διάτες τοῦ σουλτάνου. "Ὅχι μόνο δὲν τὸν ὑπάκουαν πιά, παρὰ καὶ τὸν φοβέριζαν κάθε μέρα πως θὰ ἔρθουν νὰ χτυπήσουν τὴν Πόλη, νὰ κάψουν τὰ παλάτια του καὶ νὰ τὸν κρεμάσουν. "Ὡς που κατατρομαγμένος ἀναγκάστηκε στὸν ἕνα μῆνα μέσα νὰ κηρύξη τὸ σύνταγμα, νὰ δώσῃ ἀμνηστία στοὺς ἐπαναστάτες καὶ σ' ὄλους τοὺς πολιτικοὺς κατάδικους καὶ νὰ ὀρκιστῇ πως πιστὰ θὰ κρατήσῃ τὸ νέο πολίτευμα. Ἀπότομα κάπως, ἀνέλπιστη καὶ ἀπάντεχη ἤρθε ἡ ἐλευτεριά στὴν Πόλη.

Μόλις τὰ ἔμαθε αὐτὰ ὁ σύντροφος τοῦ Ἀλέξη, εἶχε δὲν εἶχε, πετάχτηκε στὴν Πόλη καὶ μαζί του εἶδε τὶς πρῶτες μέρες τὸ πα-
νηγύρι τῆς πολιτικῆς ἀλλαγῆς. Εἶδαν τὸ ξύπνημα τὸ ξαφνικὸ καὶ τὸ
ἀνατίναγμα τοῦ κόσμου ὅλου, που τὸν πλάκωνε ὡς στὴν ὥρα ἐκείνη
βαρεῖα καὶ πολύμορφη τυραννία, εἴτε Τοῦρκοι λέγονταν οἱ παθοὶ
εἴτε Ἀρβανίτες εἴτε Ἕλληγες εἴτε Ἑβραῖοι εἴτε Ἀρμένηδες εἴτε
Σλαῦοι. Εἶδαν τὸν κοινὸ καὶ ὁμαδικὸ ἐνθουσιασμὸ τῆς μεγάλης μά-
ζας τῶν ἐθνῶν, που ἀδερφωμένα γιὰ μιὰ στιγμὴ ξεφώνιζαν σ' ὅλες
τὶς γλῶσσες: «Ζήτω τὸ σύνταγμα, ζήτω ἡ ἐλευθερία!» Εἶδαν τὰ
ἀγκαλιᾶσματα τῶν Ρωμῶν μὲ τοὺς Τούρκους, τῶν Τούρκων καὶ
Κούρδων μὲ τοὺς Ἀρμένηδες, τῶν Ἀρμεναίων μὲ τοὺς Ἑβραίους,
τούτων μὲ τοὺς Ἕλληγες, τῶν Ἀρβανιτᾶδων μὲ τοὺς Ἀραβες καὶ
τῶν Σλαύων μὲ τοὺς Ἀρβανίτες. Εἶδαν ἀνεβασμένους σὲ καρέκλες
καὶ σὲ τραπέζια νεογέννητους ρήτορες κάθε φυλῆς καὶ κάθε θρη-
σκείας νὰ ξελαρυγγίζωνται τὴν ἴδια ὥρα, ὀλημερίς καὶ ὀλονυχτίς,
στὶς πλατεῖες, στὰ περιβόλια, στὰ καφενεῖα γεμάτα κόσμο πολύ-
χρωμο, θγάζοντας λόγους σὲ κάθε γλῶσσα ἀνατολίτικη καὶ εὐρω-
παϊκὴ καὶ ἀναφέροντας σὲ κάθε φράση τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης
τὰ μεγάλα λόγια: «Ἀδελφσύνη, Ἐλευθερία, Ἰσότης, Δικαιοσύνη».
Καὶ ὁ κόσμος ἄρπαζε ἢ δὲν ἄρπαζε μιὰ λέξη ἀπὸ τὰ λεγόμενα
τοῦ ρήτορα καὶ χειροκροτοῦσε καὶ συναρπάζονταν καὶ ζητωκραυγοῦ-
σε. Εἶδαν σημα:ιστόλιστα σπίτια, καφενεῖα, καταστήματα, περιβό-
λια γιὰ μέρες καὶ νύχτες πολύθοα καὶ πολυτάραχα νὰ δείχνουν τὴν
τρέλα τῶν ἀνθρώπων. Γιὰ αἰῶνες πολλοὺς καὶ σκοτεινοὺς, που ὑπό-
φερναν ἀπὸ τὴν ἀγριὰδα τοῦ κατακτητῆ, ποθοῦσαν νὰ ζήσουν κι
αὐτοὶ σὰν ἀνθρώποι, ἀφοῦ μάλιστα οἱ τριγυρινοὶ τους λαοὶ ἀπὸ χρό-
νια καὶ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶχαν καὶ χίλιες μύριες φορές καλλίτε-
ρα ἀπ' αὐτοὺς περνοῦσαν. Καὶ τώρα, σὲ μιὰ μέρα μέσα, ἀπόχτησαν
κι αὐτοὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, ἐκπλήρωσαν ἕναν προαιώνιο βα-
σταγμένο πόθο, γι' αὐτὸ καὶ ὀργίαζαν σὲ μιὰ μανία ἀδελφοσύνης
καὶ ἐλευθερίας. Ἐξεχέλιζε ἀπὸ παντοῦ ἡ ἀγάπη, πρόσωπα γελαστά,
μορφὲς μεθυσμένες ἀπὸ ἠδονή, ξεφωνητὰ χαρᾶς, ξελαρυγγιάσματα
ἀγρίου ἐνθουσιασμοῦ, ματιὲς μανιακῆς, διασταυρώνονταν στοὺς δρό-
μους, στὰ καφενεῖα, στὰ σπίτια, στὰ περιβόλια, στὰ γεφύρια, καὶ
ἀστραφτὰν ἀπὸ ἀγάπη καὶ φιλιοῦνταν μὲ πόθο καὶ τίναζαν γύρω
τους ἠλεκτρισμό, που μαγνήτιζε καὶ τοὺς πρὸ ψυχροὺς ξένους δια-

δάτες. Τύποι, ὡς ἐκείνη τὴν ὥρα σκυθρωποὶ καὶ ἄσκημοι, Τούρκων ὑπαλλήλων μὲ ρεδιγκότες ἔσκαζαν ἀπὸ ἀναγάλλιασμα, ραγιαδῶν πρόσωπα, ταπεινὰ καὶ φοβισμένα ὡς τότε, ζωγραφίζονταν παράτονα καὶ ἔλαμπαν ἀπὸ κάποιο μεθύσι. Μόνο οἱ γεροντότεροι Τούρκοι καὶ ὅσοι εἶχαν συμφέροντα μὲ τὴν τυραννικὴν κυβέρνηση, κατάσκοποι, εὐνοούμενοι καὶ παρατρεχάμενοι τοῦ παλατιοῦ, ὁ ἴδιος ὁ σουλτάνος καὶ οἱ σαρικλήδες, αὐτοὶ δὲν ἐχαίρονταν ἐκεῖνες τὶς μέρες καὶ ἔβλεπαν σὰν ξένοι καὶ σὰν παθοὶ αὐτὸ τὸ ξετρέλαμα τῶν λαῶν. Πολλοὶ κατάσκοποι γιὰ νὰ χαροῦν κι αὐτοὶ, μὰ πρὸ πάντων γιὰ νὰ μὴν πάθουν τίποτε ἀπὸ τοὺς Νεότουρκους, πάσκιζαν νὰ παρουσιαστοῦν καὶ οἱ ἴδιοι σὰ νεοῖδεάτες καὶ ὁ κόσμος ἀνάσαινε, ποὺ δὲν εἶχε πιά νὰ φοβᾶται ἀπ' αὐτούς, καὶ μέσα στὴ μέθη τῆς δολοβοῆς ἀναστένναζε ἀπὸ ἀνακούφιση.

Ὁ σύντροφος τοῦ Ἀλέξη εἶχε ἐνθουσιαστῆ καὶ αὐτός. Μέσα στὰ πολύβοα, φρενιασμένα μαζώματα ἀνθρώπων κάθε φυλῆς, κάθε θρησκείας καὶ κάθε γλώσσας, που συναδερφώνονταν γιὰ τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες, τοῦ ξαναφανερώθηκε ἐντονώτερη ἢ ὀπτασία τοῦ ἀνατολίτικου μεγάλου κράτους, τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς τῶν δώδεκα φυλῶν τοὺς ἔβλεπε σὰν ἄτομα μιᾶς ἀνάκατης φυλῆς, που οἱ μορφές τους ἔμοιαζαν, που τὰ συνήθια τους ἔμοιαζαν, που οἱ ὅροι τῆς ζωῆς τους ἦταν ἀπαράλλαχτοι. Θυμῆθηκε τὸ Ρήγα, ποὺ φαντάστηκε καὶ τραγούδησε τὸν ξαναγεννημὸ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, φτειασμένης ἀπὸ τὰ συναδελφωμένα ἔθνη τῆς Τουρκίας, που θὰ καταργούσαν τὴν τυραννίαν, καὶ φαντάστηκε αὐτὸς πλατύτερα, μαζὶ μὲ τοὺς Νεότουρκους, μιᾶν ἀκόμη πρὸ γενικὴν συνεργασία τῶν ἔθνων, που θὰ καταντούσε σὰν ἰσοπέδωμα καὶ ἀφομοίωση ὅλων αὐτῶν τῶν ἔθνων γιὰ νὰ χωνευτῆ μὲ μιᾶν ἀνάκατην ἀνατολίτικην, που θὰ τὴν εὐτειαγε τὸ ἕνα μεγάλο ἀνατολίτικο πιά καὶ ὄχι τούρκικο κράτος. Εἶχε τὴν ἰδέαν πως τὸ κοινὸ πολιτικὸ ἰδανικὸ ὅλων τῶν ἔθνων αὐτῶν θὰ εἶχε τὴ δύναμιν νὰ σβῆσῃ τὰ μερικὰ ἔθνικα ἰδανικά τοῦ καθενὸς ξεχωριστά. Ἡ καλοπέραση τῶν ἀτόμων σ' ἕναν πολιτικὸν ὀργανισμό ξαρματώνει, ἔλεγε, τὰ ἀγκάθια τοῦ σκαντζόχοιρου (ἔτσι ὀνόμαζε τὸ ἔθνικὸ ἰδανικόν), μὰ ξεχνοῦσε ὀλότελα τὴν αὐστριακὴν αὐτοκρατο-

ρία. Δέν ἤξερε ἢ δέν τὸ ἐμολογοῦσε πως ὁ ἐνθουσιασμός του ἦταν στ' ἀλήθεια ἐθνικός. Ἡ ἀληθινὴ σκέψη του ἦτανε τούτη· ὅπως τὸ ρωμαϊκὸ ἀρχαῖο κράτος, ἅμα δόθηκε ἰσοπολιτεία σ' ὅλους τοὺς λαούς, οἱ Ἕλληγες κατάφεραν καὶ ἔκαμαν τὸ ἀνατολικὸ του τμήμα σιγὰ σιγὰ κράτος ἐλληνικὸ, παίρνοντας τὴν πολιτικὴ ἐξουσία στὰ χέρια τους—ἔτσι καὶ στὸ Τούρκικο τὸ κράτος, ποὺ κι αὐτὸ κατάχτησε τὴν Ἀνατολή, ἀφοῦ τώρα δόθηκε ἰσοπολιτεία σ' ὅλους τοὺς λαούς, οἱ Ἕλληγες πάλι θὰ πάρουν ἀγάλι ἀγάλι τὴν πολιτικὴ ἐξουσία στὰ χέρια τους καὶ θὰ ξανακάμουν τὸ κράτος ἐλληνικὸ. Δηλαδή θὰ ξαναγίνη ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία στὰ ἴδια χώματα.

Ὁ Ἀλέξης ἦταν πολὺ γαλήνιος καὶ εἶπε τοῦ φίλου του·

— Αὐτὲς οἱ ταραχὲς τῶν ἀνθρώπων τῆς Πόλης γιὰ τὸ σύνταγμα, τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἄλλα τέτοια χαρτιὰ καὶ λόγια δὲ μὲ συγκινοῦν ἐμένα, μοῦ φαίνονται σὰν ξένα πράματα, που τὰ κοιτάζω ἀπὸ μακρύτερα καὶ ἀπ' ὄξω. Μὴν ταραξέσαι τόσο ἀπὸ τίς φωνές, τὰ «ζήτω» καὶ τίς βυζαντινὲς σου θύμησες. Ἦρθε ἀπάντεχη ἡ ἐλευθερία καὶ συνεπῆρε τοὺς ἀνθρώπους, μὰ ποιὰ εἶναι γι' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία τούτη; Ἡ γλῶσσα τους, που ἦτανε δεμένη, ὡς στὰ τώρα, μονομιάς λύθηκε, καὶ οἱ κατάσκοποι, που κάθονταν στὸ σβέρκο τῶν ἀνθρώπων, ἐσθῆσαν καὶ πᾶνε. Μὰ στάσου νὰ δοῦμε ὡς πότε θὰ βαστάξῃ τὸ ἀνάσασμα αὐτό. Ἐπειτα δέν μπορῶ νὰ χαρῶ μὲ τοὺς ραγιάδες τοὺς Ρωμοὺς, γιατί δέν ἐκοπιάσαμε μεῖς γιὰ νὰ ἀνασάνωμε, δέν εἴμαστε ἄξιοι γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, που μᾶς δίνουν τάχα.

Καὶ κεῖνος ἀποκρίθηκε·

— Γέρασες, μωρὲ παιδί, καὶ δὲ θὰ κάμης τίποτα. Σοῦ εἶπα μερικὲς φορὲς ἐσένα πως μ' ἀρέσεις καὶ σ' ἀγαπῶ, ἐπειδὴ ἔχεις κάτι προφητικὸ. Μὰ τώρα μοῦ φαίνεται σὰν τὸν πατριάρχη, που δέν ταραξεται ἀπ' αὐτά, παρὰ καθούμενος μεγαλόπρεπα στὸ θρόνο του λέει ἀτάραχος ψυχρὰ πως δέν εἶναι καὶ τόσο μεγάλο εὐτύχημα γιὰ τὸ ἔθνος τὸ σύνταγμα τῶν Τούρκων, γιατί οἱ Τούρκοι δέν ἀλλάζουν.

— Δέν ἔχει ἄδικος ὁ πατριάρχης, κρίνει μὲ τὴν ψυχρὴ ματιὰ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ ψυχολόγου, που ξέρει πως τὰ χάρτινα σύνταγματα καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὀνομάτων δέν ἀλλάζουν τὴν ψυχολογίαν καὶ τὸ χαραχτιῆρα τῶν ἐθνῶν. Μόνον που δέν εἶναι πολιτικὸ νὰ τὰ

λέη τώρα τὰ ὅσα ξέρει, ἐγὼ ὁ κόσμος ὅλος, μεθυσμένος, ἀλλοιώτικα βλέπει τὰ πράματα. "Ὅσο γιὰ μένα δὲ γέρασα, θαρρῶ. Δὲν ταράζομαι ἴσως μαζί με τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μόνος χῶρια ταράζομαι συχνά, καὶ ἡ φιλοσοφία μου ἐμένα δὲν εἶναι ἡ γαλήνη, παρὰ ἡ σκέψη μέσα στὴν τρικυμία καὶ στὴν κίνηση. "Ἐπειτα, ἀφοῦ τίποτα δὲν ἔκαμε τὸ ἔθνος μου γιὰ νὰ ἀξίζη τὴν ἐλευτεριά που τοῦ χαρίζουν, ντρέπομαι νὰ τοῦ χαρίζουν δικαιώματα, που δὲν τ' ἀξίζει, γιατί δὲν τὰ πῆρε μετὰ τὸ σπαθί του. "Ὅλοι οἱ ἀνθρώποι δὲν ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα, οὔτε ὅλα τὰ ἔθνη. Καὶ ἂν δώσης κανενὸς δικαιώματα, που δὲν τὰ κατὰχτησε μόνος του, δὲ θὰ ἔχη τὴν ἀξιοσύνη οὔτε νὰ τὰ μεταχειριστῆ καὶ ἴσως ἴσως μάλιστα καταντήση καὶ πιὸ δυστυχισμένος ἀπὸ πρὶν, που δὲν τὰ εἶχε. Ὁ καθένας πρέπει νὰ ἔχη δικαιώματα, τέτοια καὶ τόσα καὶ ὅποια τοῦ ἀξίζουν.

— Μὰ γιατί στοχάζεστε πάντα μόνο τὸ ἔθνος σας καὶ δὲ βλέπετε καὶ τὸ πλατύτερο ἰδανικό. Μοῦ φαίνεσαι καὶ σύ, σὰν καὶ τοὺς ἄλλους Ρωμαίους, ἴδιος γεροντοκόριτσο, που πικραίνεται, ἀντὶ νὰ χαίρεται, μετὰ τὴν χαρὰ καὶ τὴν εὐτυχία, που τυχαίνει νὰ σκορπιέται γύρω του σ' ἄλλα κορίτσια, καὶ ξεινισμένο καὶ μικραμένο ἀπὸ τὴ δικὴ του δυστυχία κάθεται καὶ κουτσομπολεύει μετὰ τὶς κεράτσες γιὰ ὅ,τι συμβαίνει τριγύρω του. Καὶ ἂν, σώνει καὶ καλά, τὸ ἔθνος σας θέλετε νὰ στοχάζεστε ἀδιάκοπα, γιατί, ὅ,τι καὶ νὰ γίνῃ γύρω σας καινούργιο, σὰ λυτρωμὸς καὶ σὰ χαρὰ, τὸ παίρνετε γιὰ κακὸ τοῦ ἔθνους σας; Γιατί δὲν προβλέπετε πως μπορεῖ, ἂν θέλωμε, νὰ βγάλωμε καὶ γιὰ τὸ δικό μας ἔθνος κάτι καλὸ ἀπὸ ὅ,τι καὶ ἂν γίνεταί τριγύρω μίας.

— Σ' εὐχαριστῶ, που με βάζεις καὶ μένα στὸ σωρὸ μαζί μετὰ τὰ γεροντοκόριτσα, ὅμως δὲν εἶμαι ἀπὸ κείνους που ἀπελπίζονται ποτέ. Αὐτὸ θέβαια θὰ τὸ προσπαθῆσω, νὰ βγάλω πάντα κάτι καλὸ γιὰ τὸ ἔθνος μου. Εἶμαι αἰσιόδοξος γιὰ τὸ ἔθνος μου, ὅσο ἔχω ἐγὼ δύναμη γιὰ νὰ ἐνεργῶ, καὶ θὰ εἶμαι, ὅσο μοῦ μένει αὐτὴ ἡ δύναμη. "Ἴσως, σὰ γεράσω, νὰ μὴν εἶμαι πιά. "Ὅσο γιὰ τὰ ἀνατολίτικα ὄνειρά σου, τὰ παραδέχομαι μερικὰ καὶ ὄχι γενικά, ὅπως ἐσὺ καὶ οἱ Νεότουρκοι τὰ βλέπετε. Μπορῶ νὰ πιστέψω καὶ νὰ ἐργαστῶ γιὰ ἓνα μεγάλο ἀνατολίτικο κράτος μετὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν Ἑλλάδα μέσα, μὰ δὲν μπορῶ νὰ μὴ βλέπω καὶ τὴν αἰωνιότητα τῶν διαφορῶν, που χωρί-

ζουν τις φυλές ἀναμεταξύ τους. Μποροῦν αὐτὲς ν' ἀποχτήσουν κάποιο κοινὸ πολιτικὸ ἰδανικόν, μὰ τὰ ἄλλα ἰδανικά τῆς κάθε μιᾶς θ' ἀπομείνουν πάντα διαφορετικά. "Ἄν καὶ πιστεύω πως οἱ Τοῦρκοι δὲ θὰ ἀλλάξουν χαρακτῆρα μὲ τὸ νὰ ἔχουν κηρύξει ἓνα σύνταγμα στὸν τόπο τους, ὅμως μπορεῖ νὰ εἶναι ἀλήθεια πως οἱ Τοῦρκοι μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ἀδυνατίζουν σὰν ἔθνος καταχτητικὸ καὶ δεσποτικὸ καὶ τότε βέβαια, ὅσο ἢ κυρίαρχοι τους ἐπάνω στὰ ἄλλα ἔθνη ἐλαττώνεται, πρέπει ἡμεῖς νὰ κατάξωμε νὰ γίνωμε πρῶτα συγκυρίαρχοι καὶ ἔπειτα νὰ τοὺς ὑποκαταστήσωμε. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνη, ἂν μᾶς ἀφήσουν οἱ Σιλαῦοι οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ ἄλλοι, τ' ἀρπαχτικὰ ὄρνα.

— Δὲν τὸ ξέρω, ἂν διαφέρουν ἀναμεταξύ τους, ὅσο λές, τὰ διάφορα ἔθνη τῆς Τουρκίας· μοῦ φαίνεται πως μοιάζουν πάρα πολύ. Μὰ καὶ γώ, ἀλήθεια, ὅταν φαντάζωμαι τὸ ἀνατολίτικο μεγάλο κράτος, πάντα τοὺς Ἑλληνας τοὺς βλέπω σὰν τὴν ψυχὴ τοῦ κράτους αὐτοῦ.

— Δόξα σοι ὁ Θεός! Ναι, ἔτσι συμφωνοῦμε καὶ ἔτσι θὰ δουλέψωμε μαζί. Μὰ ἂς τὸ πάρωμε καὶ ἄλλοιῶς τὸ ζήτημα καὶ πάλι θὰ καταντήσωμε σὲ ὅμοιο συμπέρασμα. Οἱ Ρωμοὶ δὲν ἔκαμαν τίποτα γιὰ νὰ ξεσκλαβωθοῦν ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ σουλτάνου καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἄξιοι τὴν ὥρα τούτη νὰ λέγωνται ἐλεύτεροι πολῖτες, ἀφοῦ ἀλήθεια δὲν εἶναι. Ἡ ἐλευτεριά καταχτιέται, δὲ χαρίζεται ἀπὸ ἄλλους. Τώρα μὲ τὸ φιλελεύτερο πολίτευμα, ποὺ χαρίζουν τάχα στὰ ἔθνη οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ρωμοὶ τὸ μόνο που ἔχουν νὰ κάμουν εἶναι ἀπὸ ραγιαῖδες νὰ γίνουν ἐλεύτεροι ἄνθρωποι. Προτοῦ προφτάσουν πάλι οἱ Τοῦρκοι νὰ μᾶς πάρουν ἀπὸ κάτω τελειωτικά, πρέπει νὰ ἀντρειέψωμε, νὰ συνηθίσωμε νὰ τοὺς βλέπωμε σὰν ἴσους μὲ μᾶς, νὰ γίνωμε παλαίβοντες ἀπὸ ὄουλοι κύρια. Αὐτὸ θὰ γίνη μόνο μὲ ἀγῶνες. Τίποτε, καμιὰ θρυσιά, καμιὰ καταπάτηση, καμιὰ τυραννικὴ πράξη τῶν Τούρκων δὲν πρέπει πιά νὰ ἀφήνωμε νὰ περνᾷ ἔτσι, χωρὶς ἀνταπόδοση. Πρέπει νὰ ξετρομάξωμε ἀπὸ τὸν τρόμο τὸ φοβερό, που μᾶς κάνουν οἱ ἀ δ ε λ φ ο ἰ μᾶς οἱ Τοῦρκοι καὶ μὲ μὰ μόνο ἄγρια ματιὰ τους. Αὐτὴ τὴ δουλειὰ θὰ καταπιαστοῦμε ἡμεῖς. Οἱ Ἑλληνας εἶναι καλοὶ σὰν ἀγωνίζονται μὲ ξένους· ὅταν ἀγωνίζονται πῶς νὰ φαγωθοῦν ἀναμεταξύ τους εἶναι ἄθλιοι καὶ ἐλεεινοί, γιὰ νὰ τοὺς κλαῖς. Λοιπὸν ἂς τρώγονται μὲ τὸν ἀκόμα κυρίαρχο Τοῦρκο.

— Ἐγὼ σοῦ λέω τὰ ὄνειρά μου, κάτι μὲ εἰρωνεύεται μέσα μου

και έχει δικιο, γιατί μόνος τρόπος να μην έχτελέσης ένα ιδανικό σου είναι να κάθεται να το κοιτάζης έρωτεμένος. Ἀφήνω λοιπόν το μάτι το τρίτο, που, καθώς ξέρεις, είναι από πάνω μου, να βλέπη σα μάτι αγάλματος αυτό το ανατολίτικο ιδανικό. Βάλε και συ μυρωδικά και ρίγανη σ' όλα αυτά, γίνου μαζί μου χυδαιότατος δουλευτής και έλα να μιλήσωμε πολιτικά και να τα δουλέψωμε γιερά, γιατί είναι βιαστική ανάγκη. Ἔλα να συγγενοηθοῦμε απλά και καθαρά, σαν εργάτες.

Και τότε χώθησαν σε πολιτικά ζητήματα, δηλαδή στην προετοιμασία τῆς εφαρμογῆς, στο συνταίριασμα τοῦ ιδανικοῦ «ἔθνος» με τις τωρινές περιστάσεις. Ἔθεταν το σκοπό τους και γύρευαν τα μέσα τους.

Ἀπό κείνη τὴν ἡμέρα δούλεψαν σύντονα, συστηματικά και σταθερά για να δάλουν στο δρόμο τὸν πολιτικό, που αυτοὶ διάλεξαν, τοὺς ἀρχηγούς τοῦ ἔθνους, που είναι τις περισσότερες φορές οἱ μεγαλύτεροι μισέλληνες και ἐχθροὶ του. Και, ἐπειδὴ οἱ δύο νέοι διάζονταν να φτάνουν σ' ἀποτελέσματα σύντομα, ἀναθεμάτιζαν τὴ μοῖρα που τοὺς ἔβαλε σε θέση κρυφὴ με προορισμὸ να σπρώχνουν τοὺς ἀρχηγούς ἀπὸ πίσω, ἐντὶ να γίνουν αυτοὶ οἱ ἴδιοι ἀρχηγοὶ του και να σέρνουν τὸν κόσμο πίσω τους. Θὰ γίνονταν τόσο πιὸ εὐκολα ὅλα αυτά, που πάσκιζαν να καταφέρουν, ἐν οἱ ἴδιοι εἶχαν τὴ θέση τῶν ἀρχηγῶν. Ὁχι πως για τὸν ἑαυτό τους εἶχαν τέτοια φιλοδοξία, παρὰ γιατί ἡ κρυμμένη θέση τους συχνὰ τοὺς ἦταν ἐμπόδιο για να κάμουν ἐκεῖνα, που ἔπρεπε να γίνουν. Ἀγκαλά, εἶχε και ἕνα προτέρημα ἡ θέση τους αὐτή, γιατί τοὺς περέχυνε με κάποιο μυστήριο, και ὅσοι δούλευαν μαζί τους δὲν ἤξεραν ἀπὸ ποιά κεφαλὴ ἔρχονταν κάτι προσταγές; που τοὺς ἔδιναν και που ἦταν πάντα τόσο ταιριασιμένες με κάθε περιστάση, κατὰσύνεπες, καθαρὲς και κατηγορηματικές, που δὲν μπορούσαν παρὰ να τις έχτελοῦν δίχως συζήτηση και ἀντιλογία. Ἦξεραν οἱ δύο φίλοι πως για να δάλης τὸ Ρωμὸ να κάμη κάτι, πρέπει να τοῦ φέρης ἐσὺ προκαταβολικά τὴν ἀντιλογία, που σίγουρα αὐτὸς θὰ ἔχη να σοῦ ἀντατάξη για να τοῦ δείξης ἔτσι ὅτι το ξέρεις και κείνο που θὰ σοῦ πῆ αὐτὸς, ἐσὺ που τὸν διατάζεις. Ἦξεραν πως ὁ Ρωμὸς κατάντησε θεωρητικὸς — ἀδιάφορο ἐν οἱ θεωρίες του δὲν συμφωνοῦν με

τῆ ζωῆ του πάντα — καὶ γιὰ νὰ τὸν βάλλῃς νὰ κουνηθῆ ἀπὸ τῆ θέ-
ση του, ὅπου μένει καλοκαθισμένος, εἶναι ἀνάγκη ἢ νὰ τοῦ προφη-
τεύῃς κάποιο κέρδος ἀτομικὸ ἢ νὰ τοῦ κάνῃς πρῶτα θεωρίες, που
νὰ τὸν πείθουν πως πρέπει καὶ γιατί πρέπει νὰ σαλέψῃ ἀπὸ τῆ θέ-
ση του. Πίσω ἀπὸ κάθε πράξῃ του κρύβεται κάποια θεωρία, ἀδιάφο-
ρο ἂν φτειάνῃ καὶ ἄλλες θεωρίες του, που δὲν ἀνταποκρίνονται στὴ
ζωή του καὶ στὶς πράξεις του. Ἐκεῖνοι ποὺ θὰ βάλουν σὲ πειθαρχία
τοὺς Ρωμιούς θὰ εἶναι ἢ τσαρλατάνοι, που θὰ τοὺς σύρουν κατὰ τὸ
χρυσάφι κάποιας Ἀλάσκας, ἢ παντοδύναμοι τύραννοι ἢ δυνατοὶ θεω-
ρητικοὶ ἄνθρωποι, ψυχολόγοι πολιτικοί, που θὰ διατάζουν ξάστερα
ὅ,τι θέλουν καὶ θ' ἀφήνουν τὶς ἀτομικὲς μικροφιλοδοξίες νὰ φαντά-
ζονται πως αὐτὲς τὰ κάνουν ὅλα.

Τὸ σβῆσιμο κάθε ἀτόμου, ἢ ὑποταγή του σ' ἓνα γενικὸ πρόγραμ-
μα, ἢ ἀ π ρ ο σ ω π ί α , ὅπως τὴν ὀνόμαζαν, ἦταν ἢ καθημερι-
νὴ τους προσπάθεια. Τί σημαίνουν τὰ ἄτομα σ' ἓναν ἀγῶνα; Φτά-
νει νὰ προκόψῃ ὁ ἀγῶνας καὶ νὰ ἐφαρμόζεται τὸ πρόγραμμα καὶ τὰ
ἄτομα ἄς χάνωνται, ἄς σβῆνουν, ἄς γίνωνται ἀριθμοί. Ὅσο καὶ νὰ
ἤθελαν ὁμῶς σβῆσιμένα τὰ ἄτομα, δὲν μπορούσαν νὰ τὰ πειθαρχή-
σουν ἄλλοιῶς παρὰ ἀφήνοντάς τα νὰ φαίνωνται αὐτὰ, ἐνῶ οἱ διχτά-
τορες αὐτοί, ἔμεναν κρυμμένοι πίσω τους, σὰν ἀφιλόδοξα, βουβὰ πρό-
σωπα — πραγματικοὶ ὥστόσο ἀρχηγοί.

Στὴν πολιτικὴ τους αὐτῆ, οἱ δύο νέοι δὲν ἦταν ἰσοδύναμοι, ὁ ἓνας
ὁμῶς συμπλήρωνε τὸν ἄλλο. Ὁ Ἀλέξης κάποτε κουράζονταν καὶ
χαλάρωνε τὴν ἐνέργειά του ἢ ἐργάζονταν χωρὶς ἐνθουσιασμό, γιατί
ἔχανε τὴν πίστη του καὶ τὴν καθάρια σκέψη, που φώτιζε τὸ δρόμο
του. Φορὲς φορὲς ρωτοῦσε τὸν ἑαυτὸ του «Ποῖός σου εἶπε νὰ φορτω-
θῆς τέτοια βάρη; Ἐχουν τάχα καμιὰ σχέση μὲ σένα αὐτὰ ποὺ κα-
ταπιάστηκες; Ὅ,τι κάνεις σου εἶναι ἀλήθεια ξένο». Καὶ τότε ὁ συν-
εργάτης του μὲ τὴν ἀγάπη του τὸν ξυπνοῦσε. Ὁ Ἀλέξης τοῦ ἔλεγε·
«Εἶσαι καλλίτερός μου στὸ ἔργο, που μαζί φορτωθήκαμε, καὶ θὰ σὲ
ζήλευα γιὰ τὴν ὑπεροχή σου, ἂν δὲν ἔνοιωθα πως πρέπει νὰ γίνῃ
αὐτὸ ποὺ ἀνυπόθετα, καὶ ἂν δὲν σ' ἀγαποῦσα τόσο, που νὰ μ' ἀρέσει
νὰ σὲ βλέπω νὰ πετυχαίνῃς». Καὶ καῖνος ἀποκρίνονταν· «Ἐξακολού-
θει νὰ ἀπλώνεσαι, νὰ μεγαλώνῃς σὰ φυτὸ μέσα στὴν ἀσκημισμένη
Ρωμισύνη. Σκοπὸ ἄς μὴν ἔχῃς πάντα, παρὰ ἐπὶ ὁ ἴδιος νὰ εἶσαι

ὁ σκοπὸς σου, ἀφοῦ ἀγαπᾷς τὸν ἑαυτὸ σου. Πέραν ἀπὸ τῆ Ρωμιοσύ-
γη μέσα σὰν ἄστρο, πρὸ λάμπει στὸ σκοτάδι. Ἡ μορφή σου πύρινη
περνώντας θὰ ξυπνᾷ τοὺς ἄλλους καὶ θὰ θέλουν νὰ σὲ μιμοῦνται. Αὐ-
τὸς εἶναι ὁ προορισμὸς σου».

Μὰ καὶ ὁ φίλος τοῦ κουράζονταν καμιά φορά καὶ τὸν ἐπιαναγ
κεφαλόποιοι δυνατοί. Καὶ τότε ἔλεγε τοῦ Ἀλέξη «Ἐρχονται στιγμὲς
καὶ ὥρες, πού ντρέπομαι ἔλεεινὰ γιατί δὲν μπορῶ νὰ κάμω τίποτα.
Ἄς παρηγορήσωμε τὴν ἀνικανότητά μας μὲ τὴ σκέψη πως τὸ Ρω-
μαίικο ξεφτᾷ, κυλᾷ σ' ἕναν κατήφορο κατὰ τὸν ἐκμηδενισμό του, ὄχι
μόνο τὸν πολιτικό, παρὰ καὶ τὸν ἐθνικό. Τώρα μόλις εἶναι καιρὸς νὰ
κρατηθῆ πρῶτα καὶ ὕστερα νὰ πάρη ἄλλο δρόμο». Ὁ Ἀλέξης ἀπαν-
τοῦσε: «Ἐλα πάλε, εἶσαι ἄρρωστος καὶ γι' αὐτὸ ἀπαισιόδοξος. Πᾶμε
νὰ περπατήσωμε.» Καὶ τὸν ἐπαιρνε ὁ Ἀλέξης καὶ περιδιάβαζαν μαζὶ,
πότε πεζοὶ καὶ πότε καβάλα σ' ἄλογα τῆς ἀγορᾶς, τὰ βράδια καὶ τὶς
νύχτες, στὶς πρὸ ἀπόκεντρες συνοικίες τῆς Πόλης καὶ στὰ νεκροτα-
φεῖα τὰ τούρκικα, μιλοῦντας γιὰ ὅ,τι πρὸ ἄσχετα πράγματα τοὺς ἔρ-
χονταν στὸ νοῦ τους. Εἶχε ἀνάγκη ὁ φίλος συχνὰ ἀπὸ διμιλίες ἄσχε-
τες ἀπὸ τοὺς πολιτικούς σκοποὺς καὶ τὶς ἐντονεγες ἐνέργειές τους.

Καὶ ἔτσι βοηθοῦσε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Χωρὶς τὴ συντροφιά αὐτὴ
θὰ ἦταν καὶ γιὰ τοὺς δυὸ πολὺ ἄχαροι οἱ κόποι τους.

Ἐνα πρωί, πού πέρασε ἀπὸ τοῦ Ἀλέξη τὸ σπίτι καὶ δὲν τὸν
ἤυρε μέσα, τοῦ ἔγραψε σὲ ἕνα χαρτὶ τὰ λόγια τοῦτα. «Δὲν εἶμαι ξε-
πεσμένος οὔτε καὶ ἐνθουσιασμένος. Ξέρεις πῶς εἶμαι; Μοῦ φαίνεται
πως εἶμαι ἄλογο ζεμένο μαζὶ σου, ἀν θέλῃς, σ' ἕνα παλιάμαξο, πού
κάθονται μέσα πολλοὶ Ρωμιοὶ ρωμαίικα καὶ τραβᾷμε τὸν ἀνήφορο.
Καὶ εἶναι ἥλιος καὶ σκόνη. Δὲ λαχανιάσαμε ἀκόμη, πᾶμε βῆμα βῆ-
μα μὲ τὰ σαγόνια σφιγμένα καὶ τὰ μάτια ὄλο μπρός. Δὲ λαχανιάσα-
με ἀκόμη, μὰ, ὅταν περνᾷμε κάτω ἀπὸ καμιά σκιὰ δέντρου, τὸ παίρ-
νομε γιὰ εὐτυχία καὶ ὕστερα πάλι τίποτα, οὔτε εὐτυχία οὔτε δυστυ-
χία. Τραβᾷμε μὲ μιὰν ἐλπίδα πως θὰ βγοῦμε κάποτε στὸ ἴσκιωμα,
μὲ ἕνα φόβο μὴν τύχη καὶ τὸ παλιάμαξο γίνῃ κομμάτια σὲ καμιά
γούθα, σὲ καμιά κοτρόνα, σὲ κανένα γκρεμὸ ἢ ἀπὸ κανένα κουτσα-
δακισμό τῶν ἐπιβατῶν του. Ἀλλὰ δὲν εἶμαι καὶ ὁλότελα ἔτσι, πρέπει
νὰ μιλῆσωμε γιὰ νὰ δῆς πῶς εἶμαι.»

Και ὁ Ἀλέξης τοῦ ἀπάντησε σκληρὰ καὶ εἰρωνικά τὴν ἡμέρα ἐκείνη· «Δὲ μὲ νοιάζει πῶς εἶσαι, οὔτε πῶς εἶμαι ἐγὼ, φτάνει νὰ τραβοῦμε μπροστά».

Καὶ ἡ εἰρωγία τοῦ ἐνὸς γιὰ τὸν ἄλλο, που ἔκρυβε θεληματικά τὴ μεγάλη τους ἀγάπη, ἦταν καὶ αὐτὴ δυνατὸ τογωτικὸ γιὰ τὴν ἐνέργειά τους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ